

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МІНДЕТТІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Усенбаева А.У.

В данной научной статье рассмотрены вопросы значения обязательного экологического страхования, а также, проблема возмещения вреда нанесенного здоровью, жизни и имущества человека и окружающей среде в результате загрязнения.

In given scientific article are considered questions of importance of the obligatory ecological insurance, as well as, problem of the indemnifying the harm inflicted, life and property of the person and surrounding ambience as a result of contamination.

Экологиялық сақтандыру қоршаған ортаны ластаудың және табиғи ресурстарды пайдаланудың салдарынан белгілі бір сақтандыру оқиғалары болған жағдайда сақтандырушылар өздеріне сақтандырушылар төлейтін сақтандыру төлемдерінен құралатын ақша қорлары есебінен, сондай-ақ заңдармен тиым салынбаған өзге де көздерден сақтандыру өтемдерін төлеу арқылы заңды тұлғалар мен азаматтарды (сақтандырылған) мүліктік жағынан қорғау жөніндегі қатынас болып табылады.

Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық жағынан қауіпті түрлерімен айналысатын заңды тұлғалар мен азаматтар міндетті түрде экологиялық сақтандырылуға тиіс. Міндетті сақтандыру шарты сақтандырудың осы түріне лицензиясы бар сақтандырушымен ғана жасалуы мүмкін. Ерікті экологиялық сақтандыру заңды тұлғалар мен азаматтардың өз еркін білдіруі бойынша жүзеге асырылады. Ерікті экологиялық сақтандырудың түрлері, шарттары мен тәртібі сақтанушылар мен сақтандырушылардың арасындағы келісімдермен белгіленеді.

Қоршаған ортаның авариялық ластануы - жеке және заңды тұлғалардың шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыруы кезінде болған авариялардан туындаған және зиянды заттарды атмосфераға шығару және суға тастау немесе жер беті учаскесінде, жер қойнауында қатты, сұйық немесе газ түріндегі ластаушы заттардың жайылуы немесе иістің, шудың, тербелістің, радиацияның пайда болуы немесе электромагниттік, температуралық әсер, жарықтың әсері немесе сол уақыт үшін жол берілетін деңгейден асатын өзге де физикалық, химиялық, биологиялық зиянды әсер ету болып табылатын қоршаған ортаның кенеттен абайсызда ластануын айтамыз.

Міндетті экологиялық сақтандыру болып қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянның салдарынан туындайтын міндеттемелер бойынша азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің басталуы кезінде жеке және заңды тұлғалардың (сақтандырушылардың) заңды мүдделерін мүліктік қорғау жөніндегі қатынастар кешені танылады.

Қазақстан Республикасының міндетті экологиялық сақтандыру туралы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінен, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын тұлғаның Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасымен белгіленген қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірген зиянын өтеу міндетімен байланысты мүліктік мүддесі міндетті экологиялық сақтандыру объектісі болып табылады. [1].

Міндетті экологиялық сақтандырудың мақсаты қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу болып табылады. Міндетті экологиялық сақтандырудың негізгі қағидалары: шығындарды өтеудің кепілдігі; тараптардың міндетті экологиялық сақтандыру шарты бойынша өз міндеттемелерін атқаруын қамтамасыз етуі; қоршаған ортаның авариялық ластануының алдын алуды экономикалық ынталандыру болып табылады.

Міндетті экологиялық сақтандыру сақтандырушы мен сақтанушының арасында өміріне, денсаулығы мен мүлкіне зиян келтірілуі мүмкін үшінші тұлғалардың және зиян келтірілуі мүмкін қоршаған ортаның пайдасына Міндетте экологиялық сақтандыру заңынан және Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес жасалатын шарттың негізінде жүзеге асырылады. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар өз қызметін міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасаспай жүзеге асыруға құқылы емес. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын объектінің иесі біреуден көп болған кезде, міндетті экологиялық сақтандыру шарты объектінің барлық иелерін сақтандырылушылар ретінде сақтандыру полисінде міндетті түрде көрсете отырып, олардың кез келген біреуімен жасалады.

Міндетті экологиялық сақтандыру шартында моральдық зиянды, қолдан шығарып алған пайданы өтеу мен тұрақсыздық айыбын төлеуді қоспағанда, сақтанушы шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асырған кезде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянның

салдарынан туындаған міндеттемелер бойынша сақтандыру төлемін жүзеге асыру көзделеді.

Міндетті экологиялық сақтандыру шарты міндетті сақтандырудың осы түрі (сыныбы) бойынша қызметті жүзеге асыру құқығына лицензиясы бар сақтандырушымен ғана жасалуға тиіс. Сақтанушы сақтандырушыны таңдауға ерікті. Сақтандырушы сақтанушыға міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасудан бас тартуға құқылы емес.

Міндетті экологиялық сақтандыру шарты сақтандырушының сақтанушыға сақтандыру полисін беруі арқылы жазбаша нысанда жасалады. Сақтанушының өтініші міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасу үшін негіз болып табылады. Міндетті экологиялық сақтандыру шартында көрсетілуге тиісті талаптардың толық болмағаны үшін жауапкершілікті сақтандырушы өз мойнына алады. Міндетті экологиялық сақтандыру шарты бойынша оның жекелеген талаптарының толық болмауы салдарынан дау туындаған жағдайда, дау сақтанушының пайдасына шешіледі.

Сақтандыру полисі, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 826-бабында тізбелеп көрсетілген талаптардан басқа, сақтандырушының бір сақтандыру жағдайы бойынша жауапкершілігінің шекті көлемінің мөлшерін қамтуға тиіс. Міндетті экологиялық сақтандыру бойынша сақтандыру полисінің мазмұны мен оны ресімдеу жөніндегі талаптар Қазақстан Республикасының заңнамасымен белгіленеді. Сақтандыру полисі бланкісін дайындауға және оның телнұсқасын ресімдеуге жұмсалған шығыстарды сақтанушы (сақтандырылушы) өтейді, бұл ретте өтелетін шығыстардың жалпы сомасы өтініш берген күнгі тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңмен белгіленген 0,1 айлық есептік көрсеткіштен аспауға тиіс. [2].

Егер сақтандыру міндеті жүктелген тұлға оны жүзеге асырмаса немесе міндетті экологиялық сақтандыру шартын сақтандырылушының жағдайын Міндетті экологиялық сақтандыру заңында көзделгенмен салыстырғанда нашарлататын талаптармен жасаса, бұл тұлға сақтандыру жағдайы басталған кезде, сақтандырылушының алдында тиісінше сақтандыру кезінде сақтандыру төлемі жүзеге асырылуы тиіс болатын талаптар деңгейінде жауаптылықта болады. Міндетті экологиялық сақтандыру шарты міндетті экологиялық сақтандыру шартында белгіленген күннен бастап күшіне енеді және тараптар үшін міндетті болады.

Міндетті экологиялық сақтандыру шарты күшіне енген күнінен бастап кемінде он екі ай қолданылады. Қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу жөніндегі сақтанушының азаматтық-құқықтық жауапкершілігінің басталу фактісі міндетті экологиялық сақтандыру шарты бойынша сақтандыру жағдайы деп танылады.

Сақтандыру жағдайының басталғанын, сондай-ақ өзіне келтірілген залалдарды дәлелдеу сақтанушыға тиесілі. Сақтандырушы сақтандыру төлемін төлеуден бас тартқан жағдайда, сақтандыру жағдайы сақтанушыға келтірілген зиянды өтеу туралы сот шешімі заңды күшіне енген күннен басталды деп саналады. Сақтандырушы сақтандыру төлемінің мөлшерін жәбірленушінің (пайда алушының) талап қою сомасын немесе ҚР міндетті экологиялық сақтандыру заңының 7-бабы 2-тармағының ережелерін ескере отырып, соттың келтірілген зиянды өтеу туралы заңды күшіне енген шешімін негізге ала отырып айқындайды.

Мұнай операцияларын сақтандырудың мақсаты мұнай мен газды барлаумен, өндірумен, сақтаумен, өңдеумен және тұрба құбырымен тасымалдаумен айналысатын кәсіпорындардың сақтандыру жағдайларынан болған залалын толық немесе ішінара өтеу түріндегі мүліктің мүдделері мен жауапкершілігін сақтандырып қорғау болып табылады.

Мұнай операцияларын міндетті сақтандыруды сақтандырудың осы түрін жүргізуге заңда белгіленген тәртіппен лицензия алған сақтандыру ұйымдары «Сақтандырушы» жүргізеді. Мұнай операцияларын міндетті сақтандыруды жүргізу құқығына лицензияны Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сақтандыруды қадағалау органы береді. [3].

Мұнай операцияларын міндетті сақтандыру бойынша сақтандыру жауапкершілігінің ауқымына сақтандыру оқиғасы салдарынан болған шығынды өтеу жөніндегі сақтандырушының міндеті кіреді, оған мыналар жатады: су тасқыны, боран, дауыл, нөсер жауын, бұршақ жауын, найзағай түсу, жер сілкінісі, өрт, жарылыс, су шаю, мұнай мен газдың ауаға тарауы, көрші үй жайдан су басу, жылыту жүйесінің, су құбыры мен канализация желілерінің бүлінуі, көлік құралдарының ақаулары, аварияға немесе күтпеген оқиғаға байланысты электр қуатын тоқтату, скважинаның бақылаудан шығып кетуі салдарынан жойылу немесе бүлінуі жағдайынан сақтандырылған мүлікті қалпына келтіру жөніндегі шығыстарды айтуға болады.

Сақтанушы:

- сақтандырушыдан міндетті экологиялық сақтандыру шарты бойынша міндетті экологиялық сақтандыру талаптарын, өзінің құқықтары мен міндеттерін түсіндіруді талап етуге;
- сақтандыру полисі жоғалған жағдайда, оның төлнұсқасын алуға;
- қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянның мөлшерін бағалау үшін тәуелсіз сарапшы тартуға;
- сақтандырушы немесе тәуелсіз сарапшы жүргізген келтірілген зиянның мөлшерін бағалаудың нәтижелерімен және сақтандыру төлемі мөлшерінің есептерімен танысуға;

- міндетті экологиялық сақтандыру шартын мерзімінен бұрын тоқтатуға;
- сақтандырушының сақтандыру төлемін жүзеге асырудан бас тарту немесе оның мөлшерін азайту туралы шешіміне Қазақстан Республикасының заңнамасында белгілеген тәртіппен дау айтуға құқылы.

Сақтанушы:

- сақтандыру сыйақыларын міндетті экологиялық сақтандыру шартында белгіленген мөлшерде, тәртіппен және мерзімдерде төлеуге;
- сақтандырушыға сақтандыру тәуекелінің жай-күйі туралы хабарлауға;
- сақтандырушыны сақтандыру жағдайының басталғаны туралы хабардар етуге;

• қоршаған ортаның авариялық ластануы кезінде ықтимал залалдарды болғызбау немесе азайту үшін қалыптасқан жағдайларда ақылға қонымды және қолдан келетін шаралар, соның ішінде мүліктерді аман алып қалуға және зардап шеккен тұлғаларға көмек көрсетуге шаралар қолдануға міндетті.

Сақтандырушы:

• міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасқан кезде сақтанушыдан, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде көзделген мәліметтерден басқа, ҚР міндетті экологиялық заңына сәйкес міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасу үшін қажетті мәліметтерді, соның ішінде міндетті экологиялық сақтандырудың бұрынғы шарттары, сақтандыру жағдайлары мен сақтандыру төлемдері туралы ақпаратты табыс етуді талап етуге;

• тиісті мемлекеттік органдар мен ұйымдардан, олардың құзыретіне орай сақтандыру жағдайының басталу фактісін және жәбірленушіге келтірілген зиянның мөлшерін растайтын құжаттарды сұратуға;

• сақтанушыдан қоршаған ортаның ластану тәуекелін бағалау үшін қажетті, болған сақтандыру жағдайының себептері, мөлшері мен салдарлары туралы толық және дұрыс ақпарат алуға;

• сақтандыру жағдайының басталу себептері мен өзге де мән-жайларын белгілеу үшін қоршаған ортаға келтірілген зиянды, жәбірленушінің (пайдалушының) бүлінген (жойылған) мүлкін бағалауды жүргізуге құқылы.

Сақтандырушы:

• сақтанушыны міндетті экологиялық сақтандыру талаптарымен таныстыруға, міндетті экологиялық сақтандыру шартынан туындайтын оның құқықтары мен міндеттерін түсіндіруге;

• табыс етілген құжаттардың толық тізбесін және олар қабылданған күнді көрсете отырып, өтініш берушіге анықтама беруге;

• міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасқаннан кейін сақтанушыға сақтандыру полисін беруге;

• сақтандыру жағдайының басталғаны туралы хабар алған кезде оны дереу тіркеуге;

- қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянның мөлшеріне сақтанушының немесе оның өкілінің жазбаша өтініші бойынша бағалау жүргізуге, сақтандыру төлемі мөлшерінің есебін көрсете отырып, сақтандыру актісін жасауға және оны жәбірленушіге (пайда алушыға) танысу үшін беруге міндетті.

Жәбірленуші: сақтанушының (сақтандырылушының) шаруашылық немесе өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыруы нәтижесінде болған сақтандыру жағдайының басталуы туралы сақтандырушыға хабарлауға; сақтанушының (сақтандырылушының) орнына сақтандыру төлемін жүзеге асыру үшін қажетті құжаттарды жинауға және оларды сақтандырушыға табыс етуге; келтірілген зиянның мөлшерін бағалау үшін тәуелсіз сарапшы тартуға; келтірілген зиянның мөлшеріне сақтандырушы немесе тәуелсіз сарапшы жүргізген бағалау нәтижелерімен және сақтандыру төлемі мөлшерінің есептерімен танысуға құқылы.

Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалардың ҚР міндетті экологиялық сақтандыру заңында белгіленген міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасу жөніндегі міндеттерді орындауына мемлекеттік бақылауды уәкілетті орган жүзеге асырады. Сақтандыру ұйымдарының қызметін мемлекеттік қадағалауды қаржы нарығын және қаржылық ұйымдарды реттеу мен қадағалау жөніндегі уәкілетті орган Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жүзеге асырады.

Тараптардың міндетті экологиялық сақтандыру жөніндегі қатынастарынан туындайтын даулар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қаралады.

Қазақстан Республикасында міндетті экологиялық сақтандырумен қатар міндетті мемлекеттік экологиялық және қоғамдық экологиялық сараптамалар да жүзеге асырылады. Жоспарланып отырған басқарушылық, шаруашылық, инвестициялық, норма шығару және өзге де қызметті іске асырудың қоршаған орта мен халықтың денсаулығына ықтимал теріс зардаптарын айқындау және шектеу болып танылады. Олар экономикалық даму мен қоршаған ортаны қорғау мүдделерінің балансын сақтау, сондай-ақ табиғат пайдалану барысында үшінші тараптарға залал келтіруді болдырмау мақсатында жүргізіледі. [4].

Қорытынды

Сондықтан да міндетті экологиялық сақтандырудың мақсаты қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде адамдардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Міндетті экологиялық сақтандыру туралы Заңы. 01.01.2006. (26.05.2008 жылы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 01.07.1999.
3. Стамқұлов Ә.С. Қазақстан Республикасының экология құқығы; Оқу құралы. 1 бөлім. Тараз.: Тараз университеті, 2003. – 314-319 бб.
4. Күлтелеев С.Т., Рахметов Е.Ш. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы. – Алматы, 2008 ж, 62 б.